

Fredrik Lilljekvist

– med historien som inspirationskälla

En av de största attraktionerna på utställningen i Stockholm 1897 var en rekonstruktion av Gamla stan på 1500-talet, utförd efter ritningar av Fredrik Lilljekvist. I förgrunden ser vi Helgeandsholmen som byggdes på en liten holme som anlagts i Djurgårdsbrunnsviken. Till vänster Tre kronor.

Fredrik Lilljekvists namn är förknippat med två betydande monument, Gripsholms slott och Kungliga Dramatiska teatern. För Lilljekvist förblev den historiska arkitekturen den främsta källan till skapande, även om han stundtals var lyhörd för strömningarna i samtiden.

«Kungen trädde fram mot vallgraven och blåste i hornet en gäll signal. Inifrån borgportens valv hördes horns signaler svara och ståthållaren trädde fram ur lilla porten med ett högt 'Werda'? Konungen genmälde med klangfull stämma: Hungrige und müde Jäger, die bitten eingelassen zu werden!

Ståthållaren: Gieb das Wort!

Konungen: Nassau.

Ståthållaren: Gieb das Losung!

Konungen: Wied!

Portarna springa nu upp och fram skyndade slottets bevakning för att nedfälla bryggan.»

Det är Oscar II som en höstdag 1896 presenterar Gripsholm för sina furstliga jaktkamrater. Ögonblicksbilden berättar en hel del om den föreställnings-

värld som låg bakom restaureringen av det gamla mälarslottet, ett arbete som då hade engagerat Fredrik Lilljekvist i fem år. Gripsholm skulle han, som slottsarkitekt, förbli knuten till livet ut. Johan Fredrik Lilljekvist var född i Stockholm 1863 och

hans föräldrar var fotografen Frans Johan Lilljekvist och dennes hustru Frederique-Louise Bartels.

Fredrik Lilljekvist fick samma utbildning som flertalet av sina jämnåriga arkitektkamrater, nämligen fyra år på Tekniska högskolan och tre år vid Konstakademiens arkitekturskola, vanligen kallad 'Mejan'. Tekniska högskolan hade nyligen övertagit den grundläggande arkitektutbildningen från Konstakademien när han, blott sju-

Idrottsparken i Stockholm med tennishallen som idag finns vid Tennisstadion.

tonårig, började där 1880. Professor i arkitektur var då Albert Theodor Gellerstedt, men han lämnade sin tjänst 1882 och efterträddes av Magnus Isæus. Gellerstedt, som också var känd som fyrbyggare och akvarellist, fortsatte senare sin karriär som ämbetsman inom Överintendentsämbetet som var den tidens motsvarighet till Statens fastighetsverk. Magnus Isæus var en av tidens ledande arkitekter med en stor produktion som omfattade flera påkostade hyreshus i Stockholm, men också monumentalbyggnader som Norstedts tryckeri på Riddarholmen och försäkringsbolaget Skandias huvudkontor vid Mynttorget. På Konstakademien undervisade Claes Grundström som hade en utomordentlig kunskap om alla äldre byggnadsstilar, vilket säkert inte saknade betydelse för Lilljekvists kommande inriktning.

Efter avslutade studier blev han antagen som arkitekt utom stat i Överintendentsämbetet vilket berättigade till offentliga uppdrag. Han gjorde en årslång studieresa till Italien, Tyskland och Frankrike där han främst studerade historisk arkitektur. Vid återkomsten till Sverige öppnade han 1888 eget kontor, från 1897 inrymt i det hus, Stu-

replan 15, som han lät bygga efter egna ritningar. Till en början sysslade han mest med inredningsarbeten, men fick snart mer omfattande uppdrag som att projektera villor och andra bostadshus. En mycket speciell uppgift – restaureringen av Gripsholms slott – sysselsatte honom i närmare tio år.

Gripsholm

Redan under studietiden hade Lilljekvist gjort uppmätningar på Gripsholm och på Konstakademiens elevutställning våren 1887 deltog han med sju uppmättningsritningar av slottet och med tolv 'restaurationsritningar'. För de senare fick han silvermedalj på världsutställningen i Paris 1889. Uppmätningarna hade gjorts på uppdrag av Nationalmuseets chef Gustaf Upmark som underlag för de omplaceringar av slottets målningssamlingar som planerades sedan slottssamlingarna ställts under Upmarks överinseende. Sysslandet med det gamla mälarslottet väckte tankar på en stilenlig restaurering av hela anläggningen och i januari 1889 bildades Gripsholmsföreningen för att driva på restaureringsfrågan och stödja ett kommande arbete. Föreningens höge beskyddare var Oscar II som hade

ett starkt personligt intresse i det gamla slottet.

Syftet med restaureringen var att återge slottets yttre utseende det haft under Vasakungarnas tid och renodla de olika epoker som präglade inredningarna. Detta innebar att senare tiders tillägg och förändringar raderades för att lämna plats för rekonstruktioner av i första hand 1500-talsmiljöer. Till stor del uppnådde man de mål som uppsatts för restaureringen och delar av dagens Gripsholm präglas fortfarande av de arbeten som utfördes under 1890-talet. För Lilljekvists del innebar arbetet med slottets restaurering att han blev grundligt förtrogen med den svenska renässansens formspråk.

Gripsholmsrestaureringens plats i den svenska arkitekturhistorien beror emellertid inte främst på dess materiella resultat utan på den debatt som den utlöste. Den 21 juni 1893 publicerade Verner von Heidenstam sin berömda artikel «Modern barbarism» i Dagens Nyheter. Artikeln var en skarp vidräkning med arbetena på Gripsholm och den restaureringsideologi som styrde dem. I motsats till rekonstruktioner, som innebar att senare tiders tillägg till byggnaden raderades ut,

ställde Heidenstam upp krav på respekt för den gamla byggnaden, med de tillägg och förändringar som skapats genom århundradena. Byggnadens patina förmedlade inte bara skönhetsvärden utan också budskap från förfädren.

Gripsholmsdebatten var betydelsefull eftersom den kom att betyda slutet för 1800-talets stilrestaureringar i Sverige och den bidrog även till att bana väg för en ny syn på vården av gamla byggnader.

1897 års utställning

Under 1800-talets slut fick den moderna idrotten sitt genombrott i Sverige; fotboll, löpning, bancykling och tennis var några av de nya grenar som krävde speciella anläggningar. Där Stockholms Stadion nu ligger byggdes 1896 'Idrottsparken' med Lilljekvist och Rudolf Arborelius som arkitekter. Det var en för sin tid modern anläggning med bland annat fotbollsplan, cykelbana och tennishall. När Stadion skulle byg-

gas flyttades tennishallen till nuvarande Tennisstadion där den ännu finns kvar.

Sommaren 1897 skulle Allmänna Konst- och Industriutställningen gå av stapeln på Djurgården i Stockholm och 1895 ordnades en allmän arkitekttävling om de viktigaste utställningsbyggnaderna. Till tävlingen var några arkitekter särskilt inbjudna, däribland Lilljekvist. Resultatet av tävlingen blev för hans del att han tillsammans med Ferdinand Boberg fick utforma utställningens huvudbyggnad, den stora industrihallen som uppfördes mitt på Lejonslätten. Den var en väldig träbyggnad, 182 meter lång, 66 meter bred och med en kupol som med sin bekröning nådde 65 meter.

Lilljekvist fick också rita flera mindre utställningsbyggnader som till exempel Jaktpaviljongen där Kungl. Jaktklubbens och Svenska Jägareförbundets utställningar visades. Jaktpaviljongen finns fortfarande kvar, den

ligger alldeles invid Biologiska museet på Djurgården och är numera privatbostad.

Lilljekvists mest uppmärksammade bidrag till Stockholmsutställningen var annars 'Gamla Stockholm', en rekonstruktion i trä, puts, gips och väv av Gamla stan under 1500-talet med slotet Tre kronor, Storkyrkan och många andra byggnader. Syftet med arrangementet var både underhållande och pedagogiskt:

«Afdelningen 'Gamla Stockholm' vid 1897 års Allmänna Konst och Industriutställning är afsedd icke blott att tjena till förströelse för utställningsbesökande, utan fastmer att i det ultra moderna Stockholm lemna en historisk riktig kulturbild från Sveriges huvudstad sådan den tedde sig under Vasakonungarnas tid», som utställningskatalogen formulerade saken.

Det historiska intresset och kunnandet som hade utvecklats under arbetet med Gripsholmsrestaureringen kom

Allmänna Konst- och Industriutställningen i Stockholm 1897. I förgrunden huvudentrén och i fonden industrihallen som ritades av Fredrik Lilljekvist och Ferdinand Boberg.

Gustav Adolfs torg i Stockholm 1894. Inför 300-årsminnet av Gustav II Adolfs födelsedag byggdes en kuliss av Stockholms gamla slott med tornet Tre kronor upp på den tomt där Gustav III:s operahus just rivits. Lilljekvist ritade både kulissen och tallristabernaklet som omger kungens ryttarstaty.

här väl till pass. Där det var möjligt byggde man upp staden efter gamla ritningar och avbildningar, men i andra fall «hade arkitektens grundliga kännedom om vasatidens byggnadsstil och utföringssätt gjort det för honom obehövt att söka sina motiv annorstädes och sålunda även bundit åskådarens fantasi inom dessa tidsgränser.»

‘Gamla Stockholm’ var delvis en ganska fri rekonstruktion och arkitekten drog sig inte för att placera in kopior av så väl Kockumska huset i Malmö, som Gamla apoteket i Malmö och Kungsstugan i Örebro bland Gamla stans gränder. Gamla Stockholm var befolkat med hantverkare och knektar och försett med utskänkingsställen och andra attraktioner. Bland de senare märktes sådana anakronismer som Lumières kinematograf och doktor Röntgens X-strålar.

Lilljekvist var otvivelaktigt fascinerad av historiska rekonstruktioner och fantasier vilket kom väl till uttryck i den ombyggnad av Ränthästarhuset vid Slussen i Stockholm som gjordes efter hans ritningar 1898–99. Tråkigt nog

fick hans festliga arkitektur på 1970-talet ge vika för en torr och tråkig 1700-talspastisch.

Lilljekvists förkärlek för de historiska stilarna kom också till uttryck i Österåsens sanatorium som byggdes 1898–1901 av Konung Oscar II:s jubileumsfond, som var ett resultat av nationalinsamlingen inför kungens 25-årsjubileum som regent utställningsåret 1897. Österåsen är en väldig träanläggning i nybarock, som uppfördes i skogarna norr om Sollefteå för drygt

Trapphallen i hörnhuset Regeringsgatan-Jakobsgränd ritades av Lilljekvist och tillkom i samband med en ombyggnad för Ernest Thiels Stockholms Diskontobank 1901–02.

100 lungsjuka patienter. Lungtuberkulosen var den tidens stora folksjukdom, som särskilt i Norrland skördade skrämmande många människoliv. ‘Jubileumssanatorierna’ var de första lungsanatorierna i Sverige och var avsedda för obemedlade patienter.

Kungliga Dramatiska teatern

Fredrik Lilljekvist var bosatt på Djursholm och han ritade flera byggnader i villastaden, bland andra sin egen bostad Villa Samsö och Djursholms kappell som byggdes 1897–98.

Lilljekvists främsta verk är otvivelaktigt Kungliga Dramatiska teatern vid Nybroplan i Stockholm, som byggdes 1901–08. Teatern med sin fasad i Ekebergsmarmor representerar den mer geometriska varianten av jugendarkitekturen som internationellt främst företrädades av den så kallade Wienskolan, där arkitekten Otto Wagner var det ledande namnet. Men trots sitt skenbart moderna yttre är Dramaten i sin grundform en barockbyggnad.

Dramatiska teatern fick en rik

konstnärlig utsmyckning. De två stora fasadfriserna i marmor, «Dionysoståg» och «Commedia dell'arte», utfördes av Christian Eriksson och salongens plafond målades av Julius Kronberg. Ett stort antal konstnärer arbetade på andra håll i huset, till exempel målarna Georg Pauli, Carl Larsson och prins Eugen samt skulptörerna John Börjesson, Theodor Lundberg och Carl Milles. Flera av konstnärerna var Lilljekvists personliga vänner och ofta sedda gäster i Djursholms hemmet.

Byggnadsstyrelsen genomförde en omfattande renovering av Dramaten under åren 1985–93. För publiken är kanske det mest påtagliga resultatet av renoveringen att salongen har fått tillbaka sin ursprungliga färgställning med blå stolklädsel mot läktarbarriärer och väggpartier i vitt och guld. Även den ursprungliga ridån, komponerad av Astrid Wesslau och sydd av textilteljén Licium, har hängts upp på nytt.

Ämbetsmannen

Efter Dramaten ägnade sig Lilljekvist bland annat åt en del ombyggnader för

den svenska utrikesförvaltningens räkning. Det gällde ombyggnader av tidigare privathus till lokaler för svenska beskickningar, bland andra huset vid nr 64 Engelska kajen i St Petersburg och beskickningshuset i Berlin i Tiergarten. Det ryska huset lämnade svensk ägo 1953 medan Berlinbyggnaden förstördes i det stora bombanfallet den 22 november 1943. I dessa dagar byggs på den gamla beskickningstomten i Berlin, som slagits samman med angränsande tomter, en gemensam ambassadanläggning för de nordiska länderna.

Till Lilljekvists senare arbeten hör också restaureringen av Strängnäs domkyrka 1907–10, som utfördes i en helt annan anda än Gripsholmsarbetena. Han samarbetade här med konsthistorikern och arkitekten Sigurd Curman, som var en av tidens främsta förespråkare för en 'varsammare' och modernare restaureringsideologi än den som styrte Upmark och Lilljekvist under Gripsholmsåren.

Åran av Strängnäsrestaureringen har dock i första hand tillfallit Curman,

som senare i egenskap av chef för Kulturhistoriska byrån vid Byggnadsstyrelsen blev kollega med Lilljekvist.

När Byggnadsstyrelsen bildades 1918 övergav Lilljekvist den fria arkitektverksamheten och blev byggnadsråd och chef för stadsplanebyrån. Tjänsten behöll han till sin pensionering 1930. En viktig händelse under hans chefstid var att länsarkitektorganisationen skapades. Länsarkitekterna var Byggnadsstyrelsens regionala representanter och främst ansvariga för stadsplanefrågor. Två år efter sin pensionering avled Fredrik Lilljekvist.

Fredrik Lilljekvists arkitektgärning var knappast banbrytande på samma sätt som Ragnar Östbergs, Carl Westmans, Lars Israel Wahlmans eller Torben Gruts, kollegor som var jämnåriga med honom eller något yngre. Lilljekvist lämnade egentligen aldrig den historiserande arkitekturen, därtill var hans kärlek till arkitekturhistorien och hans respekt för den arkitektur i Isak Gustaf Clasons anda han mött i sin ungdom alltför stark. ■

Staffan Nilsson

Dramatiska teatern vid Nybroplan i Stockholm. Fredrik Lilljekvists mest kända verk och en av Stockholms mest monumentala byggnader.